

Prof. Dr. Giray SADIK
Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi, girayuga@
gmail.com

Dr. Aybike YALÇIN İSPIR
Bağımsız Araştırmacı-
Ticaret Uzmanı,
yalcinaybike@gmail.com

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE STRATEJİ ile SAMİMİYET DENGELERİ

NATO ve ŞİÖ'nün Karşılaştırmalı Analizi

NATO ve ŞİÖ, 11 Eylül saldırılarının ardından terörizmle mücadele alanında yasal doktrin, kurumsal yapılanma ve askeri tatbikatlar alanında kendisini dönüştürmüş ve geliştirmiş, ayrıca küresel terörizmle mücadele çabaları için önem arz eden büyük güç ülkelerini içinde barındıran iki önemli bölgesel güvenlik örgütüdür.

Terörizmle mücadele, 11 Eylül saldırılarının ardından dünyada tartışılan önemli bir konu haline gelmiştir. Terörizmin artmakta olan ulus-ötesi yapısı değerlendirildiğinde başarılı çözümler için ortak çaba gerekmektedir. Bu noktada ise bölgesel güvenlik örgütlerinin terörizmle mücadele çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, mezkûr yazıda gerek üye ülkelerinin küresel terörizmle mücadele çabaları için taşıdıkları önem gerekse terörizmle mücadele alanında

oluşturmuş oldukları işleyen yapıları nedeniyle Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün 11 Eylül saldırıları sonrası terörizmle mücadele çabaları karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Seçilen konu önem arz etmektedir çünkü söz konusu örgütlerin terörizmle mücadele çabalarının, kapsadıkları bölgelerdeki güvenlik kaygılarına cevap vermek için mi yoksa yeri geldiğinde iki örgütü jeopolitik rekabete hazırlamak için mi olduğu sorgulanmaktadır. Bu

ve benzer sorular terörle mücadele stratejilerinin süregelen ve gittikçe daha da uluslararası hale gelen samimiyet ve meşruiyet dengelerini zamanlı değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

BÖLGESEL GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ: NATO VE ŞİÖ

Literatürde, NATO ve ŞİÖ'yü ele alan kaynaklar mevcuttur ve bu kaynaklarda ŞİÖ, Varşova Paketi ile karşı-

laştırılmakta ve NATO karşıtı yeni bir bloğun oluşup oluşmadığı sorgulanmaktadır (Tugsbilguun, 2008, 60; Aris, 2013, 1; Brookes, 2006; Tkacik&Cohen, 2005; Peng-Chung, 2004, 998; Ambrosio, 2008, 1328). Öte yandan, ŞİÖ'nün askeri tatbikatlar gerçekleştirirse de NATO gibi müşterek savunma ilkesine ve hazır askeri birliklere sahip olmaması nedeniyle bir askeri ittifak olmadığına dair yapılmış analizler de vardır (Troitskiy, 2007, 36; Xhiao Dong, 2012, 16; Ferdinand, 2007, 855-856). Literatürdeki tüm bu çalışmalara rağmen, her iki örgütün 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizmle mücadele alanındaki dönüşümlerini ve çabalarını detaylı olarak irdeleyen çalışma sayısı azdır.

NATO, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1949 yılında kurulmuş ve askeri temelli bir güvenlik anlayışını benimsemiş bir uluslararası örgüttür. Zaman içerisinde geliştirdiği kavramlarla varlığını devam ettirmeyi başaran NATO, genişleme dalgalarıyla üye sayısını 12'den 30'a çıkarmıştır. Kuzey Atlantik Antlaşmasının ilk beş maddesi uyumsuzlukların barışçıl yollardan çözümü ve Birleşmiş Milletler'e (BM) bağlılık, uluslararası iş birliğini teşvik, askeri güçlerin artırılması, danışma ve görüşme ve müşterek savunma konularını kapsamaktadır (The North Atlantic Treaty, 1949). Antlaşmanın önsözüne bakıldığında ise, örgüt üyelerinin medeniyetlerini sadece askeri değil, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak da korumayı hedeflediği görülebilmektedir (The North Atlantic Treaty, 1949).

ŞİÖ'nün kuruluşu, Soğuk Savaş'ın ardından Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır bölgelerinde askeri güvenliğin derinleştirilmesine yönelik ilk olarak 1996 yılında toplanan Şangay Beşlisi'ne dayanmaktadır. 2001 yılında,

Özbekistan'ın da katılımıyla Şangay Beşlisi, ŞİÖ'ye evrilmiş olup günümüze dek sadece bir genişleme dalgası yaşamış ve sekiz üye sayısına ulaşmıştır. 2002 yılında imzalanan Şangay İşbirliği Tüzüğü'nün giriş kısmında "Şangay Ruhu" kavramı vurgulanmış olup, söz konusu ilkel karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve istişare, çok medeniyetliliğe saygı ve ortak kalkınma için mücadele alt kavramlarını içermektedir (Charter of the SCO, 2002). Tüzükte örgütün amaç ve görevleri arasında terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkla mücadele başta olmak üzere kültür, eğitim, sağlık gibi birçok iş birliği alanının bulunabileceği vurgulanmaktadır (Charter of the SCO, 2002).

NATO'NUN TERÖRİZMLE MÜCADELESİ

Terörizmle mücadele, NATO tarafından 11 Eylül saldırılarına dek devletlerin kendi iç sorunu olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle aktif bir tutum sergilenmemiştir. Kurucu belge olan Kuzey Atlantik Antlaşması'nda terörizmle mücadeleye doğrudan yer verilmemekle beraber NATO'nun tarihinde ilk kez müşterek savunma maddesini kullanması terörist saldırılarını müteakiben gerçekleşmiştir. NATO'nun stratejik kavram belgeleri incelendiğinde ise 1991 ve 1999 yıllarında kabul edilen belgelerde terörizm NATO'nun güvenlik çevresini etkileyebilecek tehditler arasında sıralanmış olup (The Alliance's New Strategic Concept, 1991; The Alliance's Strategic Concept, 1999), NATO'nun bir terörist tehdidi karşısındaki rolünün ne olduğunu belirleyen bir rehber ise sunulmamıştır (Bird, 2015, 62). 2010 yılında kabul edilen ve hala kullanımda olan belgede ise terörizmle mücadeleye dair daha güçlü referanslar yapılmış ve terörizm NATO'nun yeni güvenlik çevresindeki önemli sorun-

lar arasında gösterilmiştir (Strategic Concept 2010, 2010).

Terörizmle mücadeleye dair yasal zemin için kurucu anlaşma ve stratejik kavramlara ek olarak gerçekleştirilen zirvelerin sonuç bildirgeleri ve bu zirvelerde kabul edilen belgelere de bakmakta fayda vardır. Terörizmle mücadele anlamında önemli kararların alındığı zirvelerin başında Terörizm karşı Korunmada Askeri Kavram belgesinin kabul edildiği ve 2002 yılında gerçekleştirilen Prag Zirvesi (2002) gelmektedir. İçerisinde terörizm ve terörizmle mücadele tanımlarının sunulduğu bu belge, 2016 yılında Terörizmle Mücadele için Askeri Kavram belgesi olarak yenilenmiştir (NATO's Military Concept, 2016; Military Concept, 2016). Prag Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda hazırlanan belgelerden diğerleri de Terörizm karşı Ortaklık Eylem Planı ve Prag Yetenekler Taahhüdüdür (Prague Summit Declaration, 2002). 2004 yılında gerçekleştirilen İstanbul Zirvesi ise İstanbul İşbirliği Girişimi ve Terörizmle Mücadele Eylem Planı'nın kabul edilmesi münasebetiyle önemlidir (Istanbul Summit Communiqué, 2004). Terörizmle mücadeleye dair Terörizmle Mücadele Rehber İlkeleri belgesi ise 2012 yılında Şikago Zirvesi'nde kabul edilmiştir ki terörizmle mücadelede NATO'nun rolünün ve katkısının ne olacağına dair açıklık getirmesi nedeniyle önemli bir belgedir (Chicago Summit Declaration, 2012). Son olarak 2021 yılında gerçekleşen Brüksel Zirvesi, NATO'yu güçlü, güncel ve geleceğe hazır bir hale getirmek amacıyla hazırlanan NATO 2030 belgesinin kabul edildiği bir belge olması münasebetiyle önemlidir (Brussels Summit Communiqué, 2021).

Terörizmle mücadeleye dair NATO'da mevcut olan kurumsal organlar incelenecek olursa, diğer siyasi kararlarda olduğu gibi terörizmle

mücadeleye dair karar alma organı da Kuzey Atlantik Konseyi'dir (The North Atlantic Council, 2017). Terörizmle mücadele çerçevesinde 11 Eylül saldırılarının ardından, NATO'nun askeri kanadında köklü değişimlere gidildiği belirtilebilir. 2002 yılında gerçekleştirilen Prag Zirvesini müteakiben iki eski coğrafi odaklı olarak kurulmuş başkomutanlık, işlevsel olarak yeniden yapılandırılmış ve sonuç olarak Müttefik Harekât Komutanlığı ve Müttefik Dönüşüm Komutanlığı kurulmuştur (Prague Summit Declaration, 2002). Prag Zirvesi sonucunda kurulan bir diğer yapı da NATO Mukabele Kuvveti'dir (Prague Summit Declaration, 2002) ve 2014 yılında bu yapı içerisinde daha hızlı hareket etmeye dayalı Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvveti oluşturulmuştur (Wales Summit Declaration, 2014). Terörizmle mücadelede istihbarat paylaşımı oldukça önemli olup, bu minvalde 11 Eylül saldırıları sonrasında NATO kapsamında 2003 yılında Terör Tehdidi İstihbarat Birimi (Ballast, 2017, 6) ve 2017 yılında Müşterek İstihbarat ve Güvenlik Bölümü gibi yapılar kurmuştur (Warsaw Summit Communiqué, 2016). Terörizmle mücadele amacıyla ku-

NATO'nun terörizmle mücadele amacıyla yürüttüğü askeri operasyonlara bakılacak olursa, dünyadaki diğer bölgesel güvenlik örgütlerinden daha çok saha tecrübesine sahip olduğu belirtilebilir.

rumsal yapıdaki diğer organlara örnek olarak başta Türkiye'de yer alan Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi olmak üzere NATO'nun mükemmeliyet merkezleri verilebilir (Centres of Excellence).

NATO'nun terörizmle mücadele amacıyla yürüttüğü askeri operasyonlara bakılacak olursa, dünyadaki diğer bölgesel güvenlik örgütlerinden daha çok saha tecrübesine sahip olduğu belirtilebilir. 11 Eylül saldırılarını takiben başlatılan saha operasyonlarına Kartal Yardımı Harekâtı, Etkin Çaba Harekâtı ve bu harekâtı takip eden Deniz Muhafızı Harekâtı, Uluslararası Güvenlik Destek Gücü ve bunu takip eden Kararlı Destek Misyonu örnek olarak verilebilir (Countering Terrorism, 2019). Sahada yürütülen askeri operasyonların yanı sıra, NATO terörizmle mücadele alanında askeri tatbikatlar düzenlemektedir.

ŞİÖ'NÜN TERÖRİZMLE MÜCADELESİ

NATO'nun aksine, terörizmle mücadele ŞİÖ'nün kurulduğundan bu yana temel hedeflerinden biri olmuştur. Öte yandan, 11 Eylül saldırılarından birkaç ay önce kurulmuş olması nedeniyle, yasal dayanaklar, kurumsal yapılanma ve saha tecrübesi olarak örgüt mücadele için hazırlıksız yakalanmıştır. Terörizmle mücadeleye dair oluşturulan yasal zemine bakılacak olursa, ilk olarak 2002 yılında imzalanan kurucu anlaşma olan ŞİÖ Tüzüğü'nde (Charter of the SCO, 2002) terörizmle mücadele ana hedef ve görevlerde açıkça yer almaktadır. 2001 yılında ilan edilen ŞİÖ'nün Kurulmasına Dair Deklarasyon (Declaration on the Establishment, 2001) belgesinde de terörizmle mücadele alanında üyeler arasındaki iş birliğinin öneminin altı çizilmiştir. Bu alanda hazırlanmış olan spesifik belgelere ise, Terörizm, Ayrıllık ve Aşırılıkla Mücadeleye

Dair Sözleşme (2001), ŞİÖ Üyeleri Arasında Bölgesel Terörist Karşıtı Yapıya Dair Anlaşma (2002), ŞİÖ'nün Bölgesel Terörist Karşıtı Yapısının Veritabanına Dair Anlaşma (2004), ŞİÖ Üyeleri Tarafından Ortak Terörist Karşıtı Tatbikatların Düzenlenmesi ve Yürütülmesine Dair Süreçler Hakkında Anlaşma (2008) ve ŞİÖ'nün Terörizm Karşıtı Sözleşmesi (2009) örnek olarak verilebilir. Bu belgelerin yanı sıra, zirve toplantıları ve alınan kararlar da terörizmle mücadeleye dair yasal doktrin oluşturulmasında önem arz etmekte olup, St. Petersburg Zirvesi (2002), Astana Zirvesi (2005), Taşkent Zirvesi (2016), Bişkek Zirvesi (2019) ve Duşanbe Zirvesi (2021) önemli zirveler arasındadır.

ŞİÖ'nün kurumsal yapısında, terörizmle mücadeleye dair organlara bakılacak olursa, örgütün iki daimî organı olan Sekretarya ve Bölgesel Terörist Karşıtı Yapının ikisinin de terörizmle mücadelede önemli rolü olduğu belirtilebilir. Ayrıca, devlet başkanları ve hükümet başkanları gibi bilahare toplantılarda da terörizmle mücadele konusu ele alınmaktadır.

Terörizmle mücadeleye dair ŞİÖ'nün askeri tatbikatlarına yer vermek gerekirse, örgütün sahada gerçek zamanlı bir askeri operasyonunun bulunmadığı ancak kuruluşundan bu yana neredeyse her yıl iki tane terörizmle mücadeleyi hedefleyen tatbikat yapıldığı görülebilir. Bu tatbikatlar arasında doğrudan terör karşıtı çalışmalar, barış misyonu operasyonları ve siber çalışmalar gibi farklı içerikler mevcuttur.

NATO VE ŞİÖ'NÜN TERÖRİZMLE MÜCADELE ÇABALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

NATO ve ŞİÖ, 11 Eylül saldırılarının ardından terörizmle mücadele alanında yasal doktrin, kurumsal yapı-

lanma ve askeri tatbikatlar alanında kendisini dönüştürmüş ve geliştirmiş, ayrıca küresel terörizmle mücadele çabaları için önem arz eden büyük güç ülkelerini içinde barındıran iki önemli bölgesel güvenlik örgütüdür. Terörizmle mücadele çabalarına bakıldığında her iki örgütün yeni güvenlik sorunlarına ve özellikle terörizme karşı kendilerini farklı şekilde hazırladığı gözlemlenmektedir.

İlk olarak yasal doktrinleri incelendiğinde, NATO'nun terörizmle mücadelede daha odaklanmış bir yaklaşıma sahip olduğu, ŞİÖ'nün ise terörizmle mücadeleyi, ayrılıkçılık ve aşırılıkla mücadele ile birlikte ele alarak geniş yorumladığı tespit edilmiştir. ŞİÖ'nün Çin'den esinlenerek yarattığı bu üçleme, "Üç Kötülük" olarak da adlandırılmakta olup bu yaklaşımın etnik ve diğer savunmasız gruplar üzerinde politik ve sosyal kontrol oluşturma amacıyla kullanılabileceğine dair eleştiriler mevcuttur (Counter-Terrorism and Human Rights, 2011, 4). İkinci olarak hukuki metinleri incelendiğinde, NATO'nun terörizmle mücadele konusunda kendisine üyeleri destekleyici ve rehberlik edici bir rol biçtiği görülmekte, ŞİÖ'nün ise yasal metinler aracılığıyla üye ülkelerin terörizmle etkin mücadelesi için suçluların iadesi, idari ve teknik yardım ve ulusal yargıda suç sayılma gibi konularda detaylı bir şekilde üyelerini yönlendirdiği görülmektedir. Üçüncü olarak, NATO tarafından terörizm ve terörizmle mücadele tanımları sunulmakta ancak NATO geneli kabul edilmemiş kavramlar olduğunun altı çizilmektedir. Diğer yandan kavram üzerinde uzlaşmaya varılamamış olması ve terörist örgütlerin tespiti konusundaki ayrılığın NATO içindeki uyumu engellediği ve NATO'nun uluslararası stratejik önemine zarar verdiği görülmektedir (Sadık, 2016, 12). ŞİÖ'de ise terörizm tanımı, ku-

rulduğu yıldan itibaren üye ülkelerin üzerinde uzlaştığı bir tanım olarak verilmiş olmakla beraber 2009 yılında yeni ve farklı bir tanım yapılması ve ne zaman hangi tanımın kullanılacağına dair belirsizlik, örgütün terörizmle mücadele çabalarına dair güvensizlik yaratmaktadır. Son olarak ise her iki örgütün de sunduğu terörizm tanımlarının, güçlü üye ülkelerinin tanımlarıyla benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir.

Terörizmle mücadeleye dair kurumsal yapılanma alanında ise ŞİÖ'nün Bölgesel Terör Karşıtı Yapı aracılığıyla süreci NATO'ya göre daha merkezi bir şekilde yönettiği görülmektedir. Bunda, NATO'nun daha eski bir örgüt olması münasebetiyle terörizmle mücadele için halihazırda mevcut olan organları dönüştürme veya görev alanlarını genişletme yolu izlemesinin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. İkinci olarak, her iki örgütte de karar alma mekanizması uzlaşma olarak belirlenmiş olsa da büyük güç üyelerin terörizmle mücadeleye dair kararların alınmasında etkilerinin bulunduğu görülebilmektedir.

Terörizmle mücadeleye dair askeri operasyonlar bağlamında, NATO'nun saha tecrübesine sahip olması nedeniyle üye ülkelerinin birlikte-işlerlik konusunda daha hazırlıklı olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca, ŞİÖ'nün NATO gibi hazır askeri birliklere sahip olmaması da terörizmle mücadele alanında dezavantaj yaratmaktadır. Son olarak her iki örgütte de büyük güç üyelerin askeri operasyon ve tatbikatların planlama ve uygulama aşamalarındaki kaldıraç etkisi gözlemlenebilmektedir.

AFGANİSTAN BAĞLAMINDA NATO VE ŞİÖ

Afganistan'ın ŞİÖ üyelerine olan komşuluğu münasebetiyle burada-

ki durum ve gelişmelerin, ŞİÖ'nün bölgedeki terörizmle mücadelesi üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, Afganistan'daki durum geçmişten bu yana ŞİÖ tarafından yakinen takip edilmekte olup, ABD ve NATO'nun Afganistan'dan çekilmesini takiben Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi neticesinde bölge ülkelerinin duruma dair görüş ve eylemlerini koordine edebilecek bir uluslararası organizasyon olarak ŞİÖ ön plana çıkmaktadır. Afganistan'daki mevcut belirsizlikler, terörizmle mücadelede başta olmak üzere dini aşırıcılık, ayrılıkçılık, organize suçlar ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele gibi konularda ŞİÖ'yü tehdit etmektedir. Bu nedenle, bölgenin önemli ülkelerini içermesi, Bölgesel Terörist Karşıtı Yapı gibi bir araca sahip olması ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından destekleniyor olması münasebetiyle, ŞİÖ'nün bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik politikalar belirlenmesi için önemli bir platform görevi üstlenme potansiyeli mevcuttur. Diğer yandan, NATO'nun sahip olduğu 5. madde gibi bağlayıcı bir yasal zemin veya NATO Mukabele Kuvveti gibi somut bir askeri yapıdan yoksun olması nedeniyle, ŞİÖ üyelerinin örgüt kapsamında gerçekleştirebilecekleri eylemlerin kısıtlı olacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ YERİNE

NATO ve ŞİÖ, küresel terörizmle mücadele için önem arz eden anahtar bölgesel güvenlik örgütleridir. Soğuk Savaş döneminde kurulmuş olan NATO, bir ülke ya da bloktan gelecek tehditlere karşı oluşturulmuş bir ittifak olmakla beraber Soğuk Savaş sonrası kurulan ŞİÖ, örgütün herhangi bir ülke veya bir gruba karşı kurulmamış olduğunun altını sürekli çizmektedir. Öte yandan büyük güçlerin uluslararası ör-

gütler üzerinde alenen veya örtülü etkisi olduğu bilinmektedir ve NATO ile ŞİÖ'de de bu durum böyledir. NATO'nun liberal ve demokratik ilkelerinin şekillenmesinde ABD'nin etkisi açıktır. ŞİÖ tarafında ise Çin ve Rusya'nın otoriter, gerçekçi ve egemenlik yanlısı karakteri, daha gevşek yapıda bir örgüt oluşmasına neden olmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrasında mezkûr örgütler herhangi bir saldırıya karşı koyabilmek adına kendilerini hukuki, kurumsal ve operasyonel olarak geliştirmiştir. Öte yandan, ŞİÖ'nün Barış Misyonu 2007 tatbikatı gibi sınır noktalarında artan askeri yığınaklar ve tatbikatlar gerçekleştirilmesiyle beraber Batılı güçlerin Afganistan'dan çekilmesini takiben İran'ı örgüt üyeliğine kabul

etmesi gibi eylemler zaman zaman yapılan tüm çabaların gerçekten bir güvenlik kaygısından mı yoksa daha geniş bir stratejik rekabetten mi kaynaklandığı hususunu sorgulamaktadır. Bu ve benzer meselelerin her iki örgütün de de samimiyetlerini gerçek anlamda sahada süregelen imtihanlara sokması ve terörlere mücadeledeki etkinliklerinde de belirleyici olması beklenebilir.

KAYNAKÇA

- Ambrosio, T. (2008). Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 60(8): 1321-1344.
- Aris, S. (2013, Aralık). Shanghai Cooperation Organization. *International Peace Institute*, 1-13.
- Ballast, J. (2017, Eylül). Trust (in) NATO: The future of intelligence sharing within the Alliance. *Research Division-NATO Defense College*, 140, 1-16.
- Bird, J. (2015, Nisan). NATO's role in counter-terrorism. *Perspectives on Terrorism*, 9(2), 61-70.
- Brookes, P. (2006, Haziran 12). *Club for dictators: An ugly agenda for Asia*. The Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/defense/commentary/club-dictators-ugly-agenda-asia>. 9.2.2021
- Brussels Summit Communiqué. (2021, Haziran 14). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm. 27.11.2021.
- Centres of Excellence. NATO. <https://www.act.nato.int/centres-of-excellence>. 5.1.2021.
- Charter of the Shanghai Cooperation Organization. (2002, Haziran 15). SCO. <http://eng.sectsc.org/documents/>. 5.1.2021.
- Chicago Summit Declaration. (2012, Mayıs 20). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en. 8.5.2021.
- Chung, C. P. (2004). The Shanghai Cooperation Organization: China's changing influence in Central Asia. *The China Quarterly*, 989-1009.
- Counter-terrorism and human rights: The Impact of the Shanghai Cooperation Organization. (2011). New York: Human Rights in China.
- Countering terrorism. (2019). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm. 15.1.2021.
- Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization (2001, Haziran 15). SCO. <http://eng.sectsc.org/documents/>. 16.1.2021.
- Istanbul Summit Communiqué. (2004, Haziran 28). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21023.htm? 5.1.2021.
- Military Concept for Counter-Terrorism. M. C. 0472/1. (2016, Haziran 6). NATO. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/topics_pdf/20160905_160905-mc-concept-ct.pdf. 19.1.2021.
- NATO's military concept for defense against terrorism. (2016). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm. 18 January 2019.
- North Atlantic Council. (2017, Ekim 10). NATO. https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_49763.htm. 15.1.2021.
- Prague Summit Declaration. (2002, Kasım 21). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm? 5.1.2021.
- Sadık, G. (2016). How can counter-terrorism cooperation contribute to NATO's strategic relevance. In *Selected Papers Terrorism Experts Conference (TEC)*. Ankara: Center of Excellence-Defence Against Terrorism, 114-128.
- Strategic Concept 2010. (2010, Kasım 19). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm. 12.1.2021.
- The North Atlantic Treaty. (1949, Nisan 4). NATO. https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_17120.htm. 18.1.2021.
- The Alliance's New Strategic Concept. (1991, Kasım 7). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. 13.2.2021.
- The Alliance's Strategic Concept. (1999, Nisan 24). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm?mode=pressrelease. 10.1.2021.
- The Wales Summit Declaration. (2014, Eylül 5). NATO. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm. 14.1.2021.
- Tkacik, J. & Cohen, A. (2005, Eylül 30). *Sino-Russian military maneuvers: A threat to U.S. interests in Eurasia*. The Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/europe/report/sino-russian-military-maneuvers-threat-us-interests-in-eurasia>. 13.3.2020
- Troitskiy, M. (2007, Mayıs). A Russian perspective on the Shanghai Cooperation Organization. In *The Shanghai Cooperation Organization* (pp. 30-44). Stockholm International Peace Institute (SIPRI).
- Tugsbilguun, T. (2008-2009). Does the Shanghai Cooperation represent an example of a military alliance? *The Mongolian Journal of International Affairs*, 15-16, 59-107.
- Warsaw Summit Communiqué. (2016, Temmuz 9). NATO. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm. 8.1.2021.
- Xiaodong, Z. (2012, Ağustos). The Shanghai Cooperation Organization and counter- terrorism cooperation. *Institute for Security and Development Policy*, 1-24.